Edward Houting

DE TUIN VAN HET PRINSENHOF TE GRONINGEN

Aan de rand van het oude centrum van Groningen bevindt zich een tuin. Een hoge muur van veelkleurige kloostermoppen scheidt de tuin af van het verkeerslawaai van de Turfsingel. Ongeveer in het midden van deze muur een toegangspoort, die een voor Nederland unieke zonnewijzer torst. Een bordje leert dat deze tuin te betreden is van 10 uur 's morgens tot een half uur na zonsondergang. Er zijn als ik de rozensoorten inventariseer net nieuwe naambordjes geplaatst. Ook de kruidentuin mag zich verheugen in de herplanting van verscheidene kruiden die verdwenen waren. Voorzien van tekstbordjes met de Nederlandse naam en de wetenschappelijke – door Linnaeus ingevoerde – dubbele naamgeving. Tot 1978 is er een theeschenkerij geweest. Onlangs is opnieuw een bescheiden theeschenkerij naast de kruidentuin opgezet. De bezoeker/ster kan zich laven aan geurende klimrozen als 'Zépherine Drouhin' en 'New Dawn', die langs de hekken rond de parterres staan. Voor de wat leergierige en rustzoekende bezoeker is het een paradijsje. Wat is het toch dat dit soort besloten tuinen zo aantrekkelijk maakt? De voelbare geschiedenis van oude gebouwen en muren, het totaal ontbreken van dissonanten, het licht? Kijkt u zelf maar eens op een zonnige zomermorgen. Prinsheerlijk op een bankje onder de leilinden.

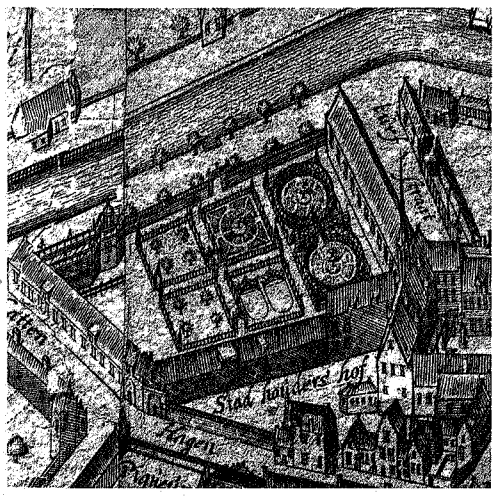

FOTO: JOHN STOEL

Detail van de kaart van Egbert Haubois

Op de vogelvluchtkaart van de stad Groningen van Egbert Haubois (afb. 1) is de tuin van het Prinsenhof al aangegeven. Die kaart is voor het eerst in 1637 uitgegeven. Naar deze afbeelding is een rekonstruktieplan opgesteld door architekt E. A. Canneman dat werd uitgevoerd van 1935 tot 1938. Een algehele restauratie na een periode van bijna fataal verval. In R. van Dellen's *'Van Prefectenhof tot Prinsenhof'* staan allerlei wetenswaardigheden over deze tuin. Zo blijkt in 1641 (periode Frederik Hendrik) reeds sprake te zijn van een 'Princenhoff'. Vóór die tijd – we spreken dan van begin 1400 – was op deze plaats sprake van 'stadsmuren, een stadwech en wateringhe'. Bij een opgraving door Van Giffen in 1939 zijn in de tuin twee grachten aangetoond die net buiten de stadsmuur liepen. Nadat de rivier de Hunze langs deze oude grachten was

FOTO: EDWARD HOUTING

De zonnewijzer uit 1730

FOTO: G. ROOSJEN

De berceaux gezien vanuit het Prinsenhof. De 'deuren en ramen' zijn goed waar te nemen

De rozentuin van het Prinsenhof. Links de berceaux. Op de achtergrond een deel van de Prinsenhof, de grote kastanje en de Martinikerk

FOTO: EDWARD HOUTING

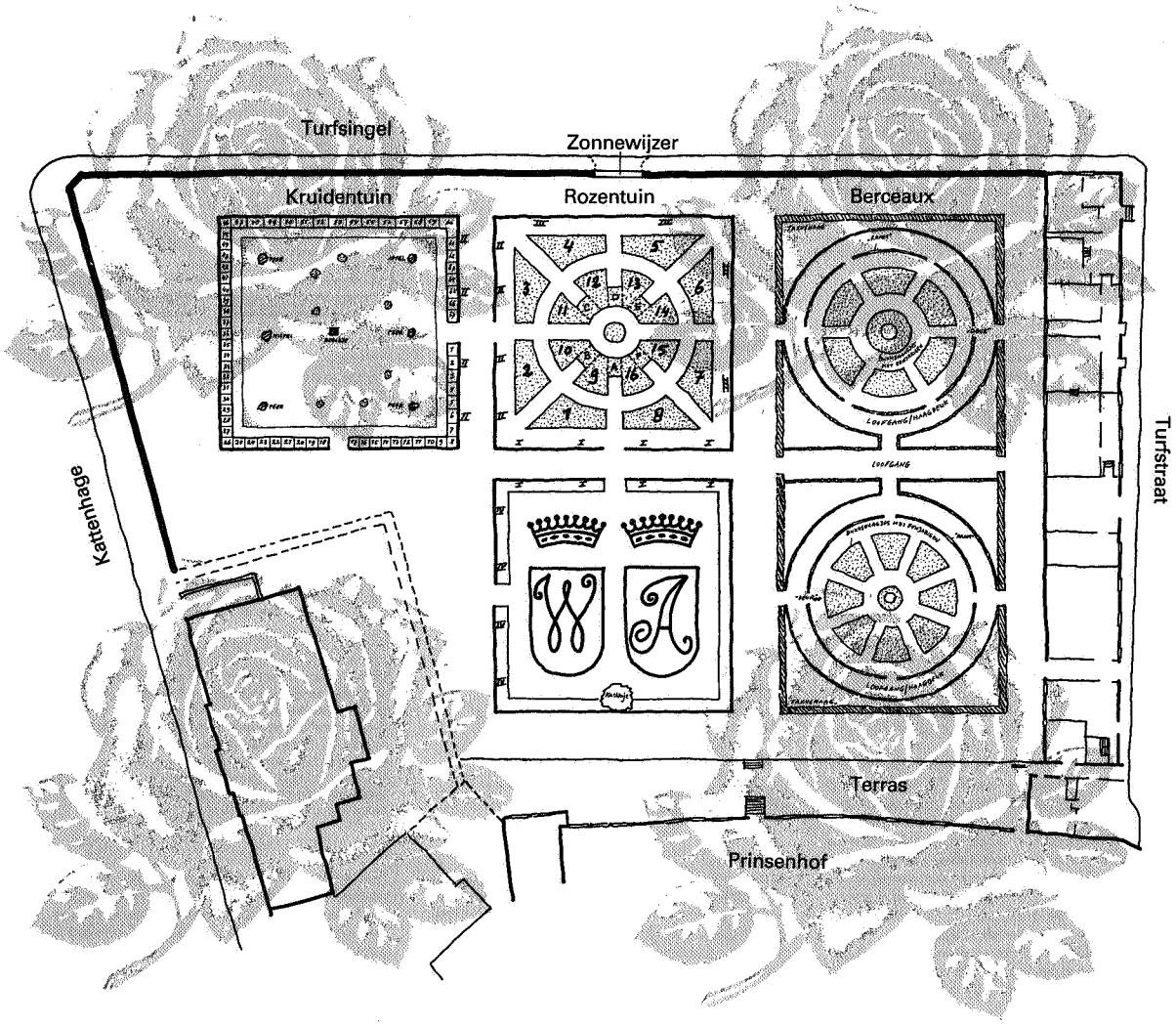

Plattegrond Prinsenhoftuin met diverse vakken

geleid, zijn deze na verloop van tijd gedempt. Aan de stadsmuur grensde toen het Fraterhuis van de Broederschap des Gemeenen Levens. Later, cirka 1570, diende het enkele jaren als bisschoppelijk paleis. Na 1594 was het de residentie van de stadhouders van Oranje Nassau. Door afbraak van de oude vestingwal, tijdens de uitleg van de stad in het eerste kwart van de 17e eeuw, kon op verzoek van stadhouder Ernst Casimir een 'gaerde' aangelegd worden. De stadsbouwmeester Garwer Peters kreeg opdracht een plan voor een nieuwe tuin te ontwerpen. Dát ontwerp is waarschijnlijk zichtbaar op de kaart van Haubois. Uit 1627 is nog een rekening bewaard gebleven, waarin sprake is van een levering van 177.350 stenen voor de muur om het stadhouderlijk hof. In de gevel achter de grote kastanje is een poortje (onder een ovaal raam) dat vanuit het Prinsenhof toegang gaf en geeft tot de tuin. In 1629 staat er een zomerhuis van twee verdiepingen in de noordwest hoek tegen het latere kruithuis. De tuin, zoals die is weergegeven op de kaart van Haubois, is echter al in het derde kwart van de 17e eeuw weer ingrijpend veranderd. Pas in 1935 wordt de 'Haubois-tuin' opnieuw aangelegd! Uit bestekken blijkt dat de tuin rond 1700 geheel veranderd is. Genoemd worden de loofgangen – ook wel berceaux genoemd – en een volière. Leibomen, klimop, (stok)rozen, bakken met bomen (waarschijnlijk oranjeboompjes), bollen en plantgewassen waren de samenstellende elementen van de hovenier. Verder als stoffering van de tuin 'looden beelden en vazen'. Het is zeer waarschijnlijk dat voor de tuinelementen het boek *'Den Nederlandtsen Hovenier'* van J. van der Groen gebruikt is. Dit boek kwam ter perse in 1679 te Amsterdam. De paden waren bedekt met 'zuyver zeeschil of zeeschulpen'. Prieeltjes en een groot achtkantig zomerhuis kompleteerden deze gaarde. In 1730 werd de zonnewijzer op de poort vernieuwd door de heren N. Dorenbusch en M. Cremer.
De Latijnse tekst, die boven de zon in boogvorm staat afgebeeld, luidt vertaald: *'De verleden tijd is niets, de komende onzeker, de tegenwoordige onstandvastig, zorg dat gij dezen, die alleen de Uwe is, niet verkwist'.* In 1738 is op order van de Staten van de Provincie een nieuw zomergebouw gesticht om *'Haare Hoogheden het vermaak te geven, van over de Stadsvestingen hunne oogen te verlustigen in de gezigten van het aangeneame groene land en omliggende dorpen.'*
Volgens Van Dellen is het waarschijnlijk dat de tuinaanleg vanaf de tijd van de stadhouders (eind 17e eeuw) tot cirka 1821 grotendeels is gehandhaafd.
In het eerste kwart van de 19e eeuw treedt het grote verval in. Alle berceaux en prieeltjes worden afgebroken, zodat er een groot 'plein' ontstaat. Hoewel er in 1838 weer van een tuin gesproken kan worden, wordt deze al snel gedevalueerd tot een algemene gebruiksruimte. In de tuin is vóór 1907 een lijkenhuis en een landweermagazijn, in 1916 is er sprake van een marechausseestal met open rijbaan en tenslotte is de tuin gebruikt als opslagplaats voor brandstoffen en bouwmaterialen. In het derde decennium van deze eeuw keert het tij; voorgoed waarschijnlijk.

Kruiden in de Prinsenhoftuin

1. Bernagie/Borago officinalis
2. Bijvoet/Artemisia vulgaris
3. Wijnruit/Ruta graveolens
4. Pepermunt/Mentha piperita
5. Kruizemunt/Mentha spicatavar-crispata
6. Groene munt/Mentha spicata
7. Citroenmelisse/Melissa officinalis
8. Spaarmunt/Mentha viridis
9. Dragon/Artemisia dracunculus
10. Hyssop/Hyssopus officinalis
11. Citroenkruid/Artemisia abrotanum
12. Wollig vingerhoedskruid/Digitalis lanata
13. Vingerhoedskruid/Digitalis purpurea
14. Doodskruid/Atropa bella-donna
15. Boerenwormkruid/Tanacetum vulgare
16. Grote Pimpernel/Sanguisorba officinalis
17. Stinkende Gouwe/Chelidonium majus
18. Lelietje der Dalen/Convallaria majalis
19. Rozemarijn/Rosmarinus officinalis
20. Lievevrouwebedstro/Asperula odorata
21. Aartsengelwortel/Angelica archangelica
22. Doornappel/Datura stramonium
23. Bilzekruid/Hyoscyamus niger
24. Mariadistel/Silybum marianum
25. Peterselie/Petroselium sativum
26. Bazelkruid/Ocymum basilicum
27. Sint Janskruid/Hypericum perforatum
28. Dille/Anethum graveolens
29. Anijs/Pimpinella anisum
30. Echte kamille/Matricaria chamomilla
31. Toorts/Verbascum thapsiforme
32. Kattedoorn/Ononis spinosa
33. Tijm/Thymus vulgare
34. Karwij/Carum carvi
35. Sleutelbloem/Primula officinalis
36. Alsem/Artemisia absinthium
37. Paardebloem/Taraxacum officinale
38. Bieslook/Allium schoenoprasum
39. Tuinzuring/Rumex ambiguus
40. Zenegroen/Ajuga reptans
41. Bosaardbei/Fragaria vesca
42. Vrouwenmantel/Alchemilla vulgaris
43. Malrove/Malrubium vulgare
44. Koriander/Coriandrum sativum
45. Nagelkruid/Geum urbanum
46. Duizendblad/Achillea millefolium
47. Lavendel/Lavandula spica
48. Kervel/Anthriscus cerefolium
49. Meankop/Papaver somniferum
50. Venkel/Foeniculum vulgare
51. Mierikswortel/Cochleria armoracia

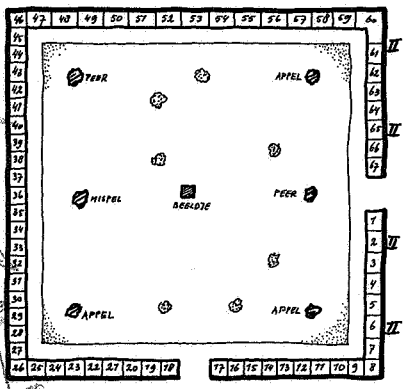

52. Heemst/Althaea officinalis
53. Maggiplant/Levisticum officinale
54. Bonekruid (eenjarig)/Satureja hortensis
55. Kalmoeswortel/Acorus calamis
56. Alantwortel/Inula helenium
57. Valerijaan/Valeriana officinalis
58. Blauwe lis/Iris germanica
59. Goudsbloem/Calendula officinalis
60. Chinese rabarber/Rheum palmatum
61. Wilde marjolein/Origanum vulgare
62. Romse kamille/Anthemis nobilis
63. Salie/Salvia officinalis
64. Monnikskap/Aconitum napellis
65. Driekleurig viooltje/Viola tricolor
66. Kervel/Anthriscus cerefolium
67. Manneteserepprijs/Veronica officinalis

Wegens doorbraak van de omheining ten behoeve van de theeschenkerij zijn de kruiden nrs. 36 en 37 respektievelijk verplaatst naar nr. 26 en nr. 29. Bazelkruid en Anijs zijn verdwenen. Naar mijn mening was het beter geweest de theeschenkerij ter plaatse van het terras bij het Prinsenhof te situeren, omdat dan de beslotenheid van de kruidentuin gehandhaafd was gebleven.
Bij slechte weersomstandigheden in het voorjaar komt het voor dat vooral de eenjarige kruiden daaronder te lijden hebben en niet aanslaan. Het is mogelijk dat sommige vakken daardoor leeg zijn.

Rondwandeling

Er zijn twee mogelijkheden de tuin te betreden. Aan de Kattenhage staat onopvallend een deur open in een muur. Onder lommerrijk geboomte komt men bij de kruidentuin uit. De meest feestelijke entree echter is die aan de Turfsingel. In het hek tegenover de ingang zijn spijlen weggelaten, zodat je als door een kader het kleurige schilderij 'Prinsentuin' bekijkt. Bovendien heeft men vanuit deze plaats een fraai uitzicht op het Prinsenhof, de grote kastanje en de Martinitoren. Het fijne grind knerpt beschaafd onder de voeten. Bij deze rondwandeling begin ik bij de kruidentuin.

Kruidentuin

In een groot vierkant staan langs de hekken de kruiden ingedeeld. Het zijn maar liefst 67 bij naam genoemde kruiden, die elk hun eigen geschiedenis hebben in hun gebruik door de

eeuwen heen. Vele dragen namen met een christelijke achtergrond, waarbij soms aandoenlijke legenden horen. Voorbeelden daarvan zijn Lievevrouwebedstro, Aartsengelwortel, Mariadistel en Sint Janskruid. Sommige kruiden hebben – lijkt het – alleen maar mooie namen: Rozemarijn, Dragon, Karwij en Alsem. Voorts de bekende tuinkruiden als Kruizemunt, Citroenmelisse, Peterselie, Tijm, Bieslook, Maggiplant en Kervel. Maar ook gevaarlijke bij onoordeelkundig gebruik: Maankop (Papaver somniferum), Monnikskap, Vingerhoedskruid en Doodskruid (Atropa bella-donna). Op het grasveld binnen het kruidenvak staan wat oude peren, appels en bessenstruiken. Ook een mispel; een vrucht waar ik geen raad mee weet. Een sfeervol beeldje van Bastiaan de Groot accentueert het stille karakter van deze hoek van de tuin. Een kerseboom, een perzik en een moerbei zijn verdwenen. Zeker de moerbei verdient hier weer een plaats te krijgen. Of als solitair of als leiboom. Vergeleken bij de rozentuin neemt dit kruidenbolwerk qua kleur een bescheiden plaats in. Afbeelding 2 toont de vakken met de daarin geplante kruiden. We lopen het vierkant uit en gaan meteen het volgende van de rozen in.

Rozentuin

Het pad tussen het rozenvak en het kruidenvak wordt geflankeerd door de uitbundig bloeiende rozensoort 'New Dawn' (nieuwe dageraad). De kleur kan ik haast niet omschrijven. Iets tussen gebroken wit en romig rose in.
Tot de geurigste soorten in de tuin behoren Zépherine Drouhin en de New Dawn. De vakken met perkrozen zijn omzoomd met lage ligusterhaagjes. Waarom hier géén buxushaagjes zijn toegepast, het meest gebruikelijk voor dit soort tuinen, is mij niet duidelijk. Hier lopen de kleuren van de rozen uiteen van wit over zachtgeel, rose, helderrood, zwoel rood naar diep donkerrood. De rozennamen duiden het deels zelf aan: Iceberg, Apricot Queen en Canary. Vrouwen zijn in kleuren en geuren vertegenwoordigd: Ena Harkness, Myra Bouman en Käthe Duvigneau. De zevende hemel is dichtbij als men op bepaalde namen afgaat: Duftwolke, Freude, Peace en Erotika.
Temidden van paarse lavendel staan symmetrisch in het ronde rozenvak de stamrozen, waaronder Dame de Coeur. Vanuit dit vak kunnen we de zonnewijzer uitstekend waarnemen en als de zon meewerkt de tijd ontcijferen. Afbeelding 3 toont de rozensoorten. We lopen door naar het vak waar de grote kastanje (ca. 150 jaar oud) in staat. In zwierige krulletters, zoals je alleen nog in oude handschriften tegenkomt, staan daar in wapenschilden van buxus de letters W en A. Dit zijn initialen van de namen Willem Frederik en Albertina Agnes. Willem Frederik was stadhouder van Groningen en Drente van 1650-1664 en zal regelmatig in het

FOTO: EDWARD HOUTING

Het licht valt door een 'raam en een deur' van de berceau

Stadhouderlijk hof en dito tuin verblijf gehouden hebben. De letters zijn wat beter te zien als u de trap opgaat naar het poortje achter de kastanje. Overigens merkt Van Dellen op dat deze letters niet in het originele ontwerp voorkwamen, want Willem Frederik en Albertine Agnes waren in de periode van aanleg nog niet aan het bewind.

C. van Hoorn vermoedt dat deze wapenschilden heraldische tekens hebben bevat samengesteld uit bijvoorbeeld gekleurde steentjes. Langs de hekken in dit vak staan onder andere soorten als fuchsia, brandende liefde, geranium, malva, iris, bolbegonia, salvia, sierui, lupine, witte ridderspoor, pioenroos, monnikskap, spiraea, papa-

ver, helenium, verbena en afrikaantjes. In de lente verschijnen keizerskroon en wat tulpen. De klimrooos Paul's Scarlet Climbing bloeit hier de hele zomer door met rijke trossen.

Berceaux of loofgangen

Als we doorlopen naar de berceaux, omgeven door een vierkante haag van taxusbomen, treden we een geheel andere wereld binnen. In 1698 vermelden de geschriften dat er in deze tuin een doolhof is geweest. Dit mag dan geen doolhof zijn, maar het is wel een uitgelezen plaats om verstoppertje te spelen! Deze loofgangen werden al in de 15e en 16e eeuw toegepast in de renaissancetuinen. Toen werden ze speciaal aangelegd om de teint van de dames licht te houden. Men mocht vooral niet te veel in de zon lopen!
De beste boomsoort voor dit soort beplantingen is de haagbeuk. Deze laat zich goed langs het lattenwerk leiden en snoeien. Het is een soort overdekte galerij met 'deuren en ramen'. Vanuit de beslotenheid onder het loverdak kijkt men door een raam de tuin in. In het midden van deze cirkelgang staan vaak buxusboompjes, gesnoeid in elementaire vormen. Daar omheen, in vakken van buxus, bloeien in de lente tulpen en hyacinthen. Als eenjarige zomerbloeiers plant men geranium, begonia, ageratum, verbena en donker paarsblauwe heliotroop. Deze eenjarige zomerbloeiers wisselen naar de tuinmode van de tijd.
De uitzichten uit de ramen en deuren zijn steeds wisselend en verrassend. Een volstrekt andere wereld dan tien meter terug. Als u genoeg hebt van het rondjes lopen zijn er de banken onder de lindebomen langs de muren aan de Turfsingel. Zoals het er nu naar uitziet doet Groningen veel om deze tuin in stand te houden. Deze plekken midden in de stad zijn van vitaal belang voor de woonkwaliteit. En we moeten bedenken dat deze renaissancetuinen in Nederland zeldzaam zijn. ●

Rozensoorten in de Prinsenhoftuin

Perkrozen in de vakken
1. Apricot Queen/geel-rose
2. Käthe Duvigneau/donkerrood
3. Fanal/helderrood
4. Amsterdam/diep oranjerood
5. Pussta/donkerrood
6. Iceberg/wit
7. Myra Bouman/rose
8. Magneet/warm roserood
9. Erotika/Purperrood
10. Prima Ballerina/warm rose-oranje
11. Canary/bleekgeel + een beetje rose
12. Duftwolke/warm lichtrood
13. Freude/helder roserood
14. Ena Harkness/purperrood
15. Peace/lichtgeel, rose
16. Mount Shasta/wit

Klimrozen
I. Zépherine Drouhin/donkerrose
II. New Dawn/wit-rose
III. Excelsa/rose
IV. Paul's Scarlet Climbing/scharlaken rood

De eerste drie soorten staan langs de hekken, die de rozentuin begrenzen. De laatste soort staat in het vak met de kastanjeboom.

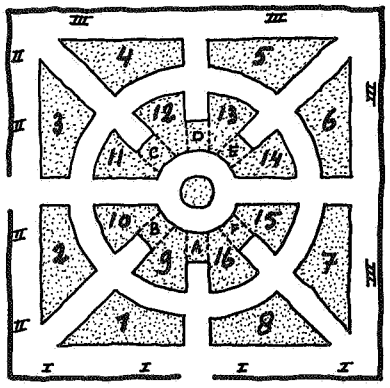

De nummers, letters en romeinse cijfers korresponderen met die op afbeelding 3. Tussen bovengenoemde soorten staan oprijzend uit lavendel nog de volgende stamrozen: A, C en E: Peace; B, D en F: Dame de Coeur

Loofgang met een 'raam'

FOTO: EDWARD HOUTING

Literatuur en verwijzingen

Van Dellen, R., Van Prefectenhof tot Prinsenhof, 1946/47.
Stichting Het Groninger Landschap, Tijdschrift 'Golden raand', augustus 1988.
Houting, E., Groninger 'Prinsentuin' een oase van rust, Nederlands Dagblad, 25 augustus 1990.
Daems, W. F., Geneeskruiden. Joppe, 1973.
Van Hoorn, C., Schriftelijke mededelingen over de tuin, Gemeente Groningen, 1975.
Met dank aan de heer en mevrouw Wiegman en de heren P. L. J. Burm en G. Roosjen voor aanvullende gegevens.
Tekst, foto's en tekeningen: Edward Houting bNO (Vorm & Inhoud), juli 1991, Groningen.